

VIGILII TAPSENSIS CONTRA ARIANOS DIALOGUS.

ATHANASIO, ARIO ET PROBO JUDICE INTERLOCUTORIBUS.

LIBER PRIMUS.

§4 I. Cum apud Nicæam urbem Bithyniæ, a trecentis decem et octo episcopis, ex evangelicis apostolicisque spiritali vigore doctrinis, fides Ecclesiæ confirmaretur: ibi Arii perfidia Constantino imperatore præsentate detegitur: et cum suæ perfidie dogmate, eorumdem episcoporum sententiâ refutatus, ab Ecclesiâ separatur; ne tam impia doctrina diu in Ecclesiâ latens, cunctorum se insereret mentibus. Sed ubi imperator comperit integram a Patribus fidem Ecclesiæ, ut est ab apostolis tradita, sanctius confirmari, præcepit eundem Arium, ut rebellem sacræ fidei, exilio relegari. Sed sicut Evam serpens in paradiso dolosis persuasionibus laqueavit, ita quoque Constantiam germanam ejusdem principis per quemdam satellitem, Arii perfidia interiit. Et latuit in ea diaboli virus, donec tempus erumpendi quo eam repleverat inveniret. Hæc igitur cum in ultimo sui obitus die fratris sui visitatione perficitur, statim ab ea innocenti fratri pomum veneni verbo porrigitur. Et illico exemplo primi hominis, ne scius per transgressionis viam dilabitur: qui viperinis postulationibus sensum accomodans, Arius, qui dudum ab eo tanquam sacrilegus fuerat relegatus, ad necem fidelium animarum de exilio revocatur: et fidem suam principi callidis disputationibus **§5** pandens, frustra se affirmabat ab episcopis fuisse damnatum. Ea scilicet causa idem imperator præcepit apud Alexandriam synodum congregari; ut si vera assertio nosceretur, veni post sententiam subsequuta, Ecclesiæ redderetur. Et ut omnes de ejus correctione gaudentes, exinde ad dedicationem Hierosolymitanæ Ecclesiæ pacatus pergeretur. Denique dum ejus causa ab episcopis diutius retractatur, idem Constantinus imperator in suburbano quodam, cui Nicomedia nomen est, finali ordinato judicio, trigesimo primo imperii sui anno diem clausit extremum.

II. Quam testamenti sui ordinationem prædicto Arii satelliti tradidit, Constantio reservandam. Qui dum post sui genitoris obitum adveniens suscepisset imperium, sicut a Constantino fuerat delegatum, Constantio testamentum contradidit. Quin ob hujus rei gratiam, in tanta apud eum idem Evangelus presbyter familiaritate est habitus, ut non jam presbyter, sed pater imperii vocaretur: et qui ob imperandum imperator fuerat elevatus, sub hujus presbyteri imperio videbatur addictus. Cujus jam non petitione, sed potius jussione Arius est in Ecclesiam revocatus: cujus doctrinam rudis princeps impiis sensibus retinens, fidem catholicam respuit, et a paternis tradi-

tionibus sacrilego more desciscens non levem temporibus suis Ecclesiæ Dei vel sacerdotibus insecutionem intulisse videtur. Quo etiam tempore plurimos martyres, multosque confessores fecit. Alios quoque effosis oculis, ac poplitibus amputatis semivivos reliquit, nonnullos vero rabido furore arreptus insanire, propriis sedibus relegando damnavit. In quibus Domini dictum videtur esse completum: *Si me, inquit, persecuti sunt, et vos persequentur (Joan. xv, 20)*. Hic igitur priusquam Arimini vel Seleuciæ ex universo orbe dolo congregaret Domini sacerdotes, totum unum facere cupiens, quemdam judicem, nomine Probum, sua auctoritate suffultum, arbitrum inter eundem Arium atque Athanasium adesse præcepit. Illum utique, quem fidelem in regno suo et omnium mundanarum artium præcæteris hominibus probaverat **§6** eruditum. Qui omnibus curis publicis procul amotis, injuncta sibi, omni celeritate maluit adimplere, ut et jussis imperialibus pareret, et fidem veracissimam suo examine comprobaret. Hic itaque cum apud Laodiceam urbem Syriæ, secundo Constantii imperii anno venisset, pro tribunali in auditorio sedens, turbis hinc atque inde astantibus, Arium atque Athanasium his alloquitur verbis:

III. Gloriosi ac piissimi imperatoris Constantii sacra communitus, præcepi inter vos fidei negotium ventilari.

Arius et Athanasius dixerunt: Et quis tam vecors ut audeat principalia præcepta abnuere?

Probus iudex dixit: Ergo venerandi Augusti sacra legatur.

Et recitatum est ita: Constantinus Constantius pius, perpetuus, victor ac triumphator semper Augustus, Probo iudici salutem. Divino munere paternum adeptus imperium, illud nobis est primitus intendendum ut, hæretica conversatione deleta de mentibus perfidorum, sacræ nostræ fidei conjunctus orbis gaudeat universus. Quoniam qui ab itinere erroris converterit impium, salvabit animam ejus, et suorum cooperiet multitudinem peccatorum. Et quoniam nunc plerosque reperimus hujus sceleris socios, hanc perfidiam ritu sacrilego percolentes, asserentes se integram fidei regulam retinere; qui non solum homines impia seductione fallunt, verum etiam et ingenitæ majestati injuriam irrogant, Filii creatam substantiam divinitati jungentes. Monemus ut nostræ mansuetudinis auctoritate percepta, inter Arium venerabilem presbyterum et Athanasium ejusdem erroris episcopum, hujus negotii examen facias agitari. Præ-

cupie suadens ut, animi perversitate deposita, veræ fidei ac probatæ utrique colli submittant : ne nostræ pietatis ac mansuetudinis præcepta, solita temeritatis audacia contemnent, ad gravem nos provocent iracundiam. Et licet hujus fidei manus necdum percepit, sapientia tamen quæ præ cæteris polles, cuncta te credimus posse sine cujusquam susceptione personæ, fideliter definire, Deo plus **87** quam homini placiturum. *Et alia manu* : Optamus te bene valere. Data Constantinopoli xii kalendas Januarias.

IV. Cumque recitaretur, *Probus judex dixit* : Venerandi principis sacra quæ lecta est, gestis indatur. Et adiecit : Perspicuus, in idolorum cultura nullam veri numinis consistere majestatem, christianis memetipsum dogmatibus subicere volo, quibus astringitur unus et unus esse Deus qui universa quæ videntur, et quæ non videntur, virtute verbi sui creavit. Et quoniam cum plures Christiani nominis titulo censeantur, a veritate ejus fidei procul aberrare dicuntur, diversa scilicet sentiendo et varia dogmatum instituta sectando, scire nunc magnopere desidero quæ sit recti dogmatis fides, cui remotis omnibus dubietatis ambagibus tenaciter inhærere queam; ne erroris cæcitate exui cupiens, majoribus tenebrarum erroribus implicer, si passim et sine ullo examinis discrimine, alicujus sectæ quæ prima occurrerit, imitator existam; quæ verum proba sit necne, vel veritate fulta, ignorem. Et ideo si placet, imo quia placere debet, unusquisque vestrum in conspectu nostro fidei suæ sententiam pandat; ut examinatione habita, quæ firmitior cunctis et verior reperta fuerit, huic omnes jure cedamus, et hanc indubitanter spreto falsitatis errore sequamur.

Arius et Athanasius dixerunt : Quomodo tibi tanti mysterii secreta committere possumus, et rei inexpertæ arbitrium collocare, qui necdum gentilitatis maculas veri dogmatis perceptione ablueris?

Probus judex dixit : Hoc est utique quod totis viribus cognoscere cupio, quod sit rectum et veridicum dogma, in quo me oporteat occulti mysterii sacramenta percipere. Neque enim modo mihi profunda mysteriorum arcana patefieri desidero; sed illa nunc flagito demonstrari, quæ in vestra fide extrinsecus habeantur, et publice prædicantur. Id est, quod unus idemque verus sit Deus, visibilium et invisibilium conditor rerum. Et quia hoc vos uno ore profiteri non nescio, quid causæ exstiterit ut in tam varias dividamini sectas, ut quæ sit vera, quæve sit falsa, intelligi a nobis omnino non possit, **88** priusquam vestro certamine, digno patientiæ moderamine habito, quid sit congruum diligentius cognoscamus.

V. *Athanasius dixit* : Cum sis omni litterarum genere imbutus et philosophicis disciplinis admodum eruditus, mirari usquequaque non debes plurima penes vos et varia novitatum dogmata exstiteris, cum et apud vos tot sententiarum novitates emergerint, quot pene nomina ipsorum continentur auctorum. Nam cum tres sint in mundo religiones, Judæorum, paganorum et Christianorum, multis et longe dis-

cretis sententiarum diversitatibus unaqueque religio a seipsa desciscens, in varias proprie institutionis sectas divisa est; dum unusquisque suavitate recentioris sententiæ, non veritatem, sed veritatis similitudinem præferentis illectus, antiquitus a Patribus traditam lineam derelinquit : eo irremediabiliter per avia oberrans, quo novitate pro vetustate utitur, tanquam antiqui limitis, et a Patribus traditi viam incedens. Aut enim multum sentit, aut minus credit, et ideo medium et rectum iter incedere nescit. Hæc idcirco præfatus sum ut tibi clarissima explorandæ veritatis indicia demonstrarem, ut agnoscere facillime queas illum pravitatis errore involvi, qui prisca apostolicæ fidei instituta derelinquens, ipse sibi pro suæ voluntatis arbitrio, fidem quam sequi debeat, somniat.

Arius dixit : Optime Athanasius errorem perfidie in abjectis et nuper inventis rerum novitatibus consistere profitetur, apostolico in hoc ipsum congruente testimonio, quo ait : *Profanas autem vocum novitates devita* (I Tim. vi, 20). Unde obsecro ut ab hoc inquisitionis tramite non recedas, diligentius atque attentius investigando, quis novo, quisve antiquo utitur fidei sacramento?

Probus judex dixit : Ut hæc quæ asseritis facile innotescant, et ad lucem veritatis, remota omni ambiguitatis caligine veniant, antiquæ fidei regulam pandite, et ita ut est ab apostolis tradita, nostris auribus intimate.

Arius et Athanasius dixerunt : Credimus in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus Dominum nostrum, et in Spiritum sanctum. Hæc est fidei nostræ regula, quam **89** cœlesti magisterio Dominus tradidit apostolis, dicens : *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

VI. *Probus judex dixit* : Magno miraculi stupore attonitus hæreo, tres a vobis deos prædicari conspiciens, a quibus ad unius Dei singularis potentæ majestatem confugiendum esse credideram. Unde, quæ sit hujus ratio fidei, vel quid ista trium rerum, triumque vocabulorum nomina indicent, quæso, nos breviter informare dignemini.

Arius et Athanasius dixerunt : Non tres deos in fidei nostræ professionibus fatemur, sed credere nos in Patrem, Filium et Spiritum sanctum fideliter profiteri.

Probus judex dixit : Satis ergo fidem vestram exponite, et quæ vel qualis sit in eadem fide vestra credulitas declarate.

Arius dixit : Ego enim confiteor ingenitum Patrem ante omnia tempora Filium ineffabiliter genuisse, per quem et in quo visibiles creaturas, atque invisibiles fecit : qui novissimis temporibus propter humani generis salutem, a Patre missus, verum hominem in mundo gestavit, quem inviolabiliter de Maria Virgine sine humani pudoris pernixione suscepit. Qui cum sit creaturæ suæ Deus et Dominus, non tamen potest genitori suo, aut in omnibus conferri

sunt in aliquo cōsequari, quem et Deum suum, et suæ originis profitetur auctorem. Nec tamen ideo duo dii, quia et hic Deus; nec ideo non Deus, quia solus Pater Deus. Sicut non ideo non bonus, quia solus Pater bonus; cum sit et Filius, non solum bonus, sed et honorum creator. Et sicut ei non adimitur ne bonus sit cum solus Pater ipsius Filii professione sit bonus: sic ei non auferitur ne Deus sit, cum solus Pater sit Deus. Et sicut bonitas Filii non præjudicat singularitati paternæ bonitatis, sic deitas ejus non officit Patri, ne unicus ac singularis sit Deus. Et hoc modo unum Deum profiteamur, non negando, ut dixi, Filium Deum, sed penes solum Patrem unius divinitatis auctoritatem constituentes.

Athanasius dixit: Bene Patrem ex se Filium ineffabiliter ante omnia tempora genuisse Arius sua professione diffinivit; sed utrum Filium ex ipsa Patris 90 essentia vel natura, an aliunde genitum velit asserere, hac interim sua prosecutione reticuit. Ego enim Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unius substantiæ, uniusque esse naturæ confiteor. Ita ut non ex nihilo, neque ex aliquo, sed de Patre Filium genitum, et de Patre Spiritum sanctum credam procedere. Et licet tres in sua proprietate subsistentes profitear esse personas, harum tamen natura una est, unaque divinitas comprobatur.

VII. *Probus judex dixit*: Quanquam hæc varia et longe dissimilis sententiarum vestrarum diversitas magnam confusionis caliginem mentibus nostris incutiat, tamen ut cito his ambiguis exuamur, et quæ sit veræ fidei professio cognoscamus, dignamini evidenterioribus Scripturæ divinæ testimoniis assertionum vestrarum sententias commuovere. Et ne longo orationis ambitu ipsius permixtæ disputationis confusione procul evagremini, singillatim fidem vestram, ut dixi, edicite. Sed nunc Arius prosequatur, et suam fidem ver dicis testimoniis astruere non gravetur.

Arius dixit: Quoniam me primitus congregari præcepisti, respondeat Athanasius utrum simplicis naturæ sit Deus.

Athanasius dixit: Quis hoc impius negaverit?

Arius dixit: Respondeat utrum etiam omnia quæ de Deo dicuntur, secundum essentiam accipienda sunt.

Athanasius dixit: Non temere pronuntiaverim universa quæ de Deo dicuntur, secundum essentiam debere accipi; præter nonnullos relativos nominum casus, secundum usitatum humani sermonis eloquium prolatis, qui non proprie Deo, sed personis et temporibus, vel quibuscunque rerum generibus coaptantur. Id est, cum se nescire dicit, vel se iterum cognovisse fatetur. Aut cum rerum a se factarum poenitentiam gerit, et nunc se iratum, nunc placatum ostendit. Quæ omnia si secundum essentiam volumus accipere, passibilem sine dubio et improvidam divinam profiteamur esse naturam; in quam aut ignorantia, aut ex tempore orta cognitio cadat; quam et tristitia poenitendo conficiat, et lætitia subleuet vegetando. Quod quid aliud erit, nisi mutabilia

perpetui, 91 et instabilitate huc illucque defluere? Unde manifestissime comprobatur, non omnia de Deo secundum essentiam dici debere intelligi: sed aliquanta dispensationi respondentia, non naturæ ejus convenientia, certo certius profiteamur.

Probus judex dixit: Licet sufficienter et doctius, laudabili brevitate responderis, non omnia de Deo secundum essentiam dici; latius tamen hæc abs te audire desidero, cum tui loci disputationis tempus adfuerit. Nunc interim (ut antea jam præfatus sum) Arius, ut cøperat, prosequatur.

VIII. *Arius dixit*: Si ea quæ in principio prosecutus sum, diligenter advertas, illic omnem fidei nostræ credulitatem invenies.

Athanasius dixit: Subsistere ante sæcula Filium, veraciter Arius profitetur. Quod autem de Patre natus sit, sono tantummodo vocis, et simulata verborum confessione, non veritatis proprietate conedit, dum eum a paternæ naturæ substantia longius separat, et conditione naturæ non dispensationis ratione Patri subjectum affirmat.

Probus judex dixit: Clarissimum fidei vestræ indicium date, et quemadmodum credatis recenti prosecutione signate, quo possit ad normam propositæ confessionis disputationis quoque materia coaptari.

Athanasius dixit: Ne vestros gravem oratione longissima sensus, fidem meam brevi sermone concludo. Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, deitate, potestate, magnitudine, natura unum esse confiteor. Nec aliquid in hac Trinitate novum extraneumve ac si antea non fuerit, postea vero adjectum sit; assero: sed (ut dixi) unius eam naturæ, uniusque substantiæ credo.

Arius dixit: Ego sicut tres personas in sua proprietate manentes, ita tres substantias, Patris, et Filii, et Spiritus sancti confiteor. Alia enim Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti substantia. Nec potest ullo modo ingentis substantiæ Patris, aut genita Filii, aut creata Spiritus sancti conferti natura. Unde nec potestate æquales, nec magnitudine similes, nec natura consortes, a nobis fidei confessione creduntur.

Probus judex dixit: Si hoc totum est in quo a vobis invicem dissentire videmini, 92 id est quod unum diversas, alius Trinitatis unam dicit esse substantiam, id nunc disputationis ratio postulat ut assertiones vestras non subtilitate argumentorum de industria dialecticæ artis venientium, sed simplicibus et puris divinæ Scripturæ documentis robustius fulciatis.

IX. *Arius dixit*: Credo quod memorialibus prudentiæ vestræ sensibus Athanasii persecutionem nequaquam subtraxit oblivio, qua id elegantius peroravit, illum debere pravitate errore notari, qui nova et inusitata verborum commenta sectatur; adjiciens apostolicis dogmatibus quod ab iisdem constat traditum non fuisse.

Probus judex dixit: Ita memini.

Arius dixit: Ergo Nicæni decreta concilii lectione

pendantur; et agnosces Athanasium, vel ejus auctores, apostolicam fidem novorum adjectione verborum eatenus corruptisse; ut et eos qui antiquis Patrum inhæresere doctrinis, ambitione regia usi, censuerint leralibus relegandos edictis.

Probus iudex dixit: Si præsentis negotii ratio postulat ut decretum Nicæni concilii in medio profertur, id quoque Athanasius sua prosecutione designet, ut ex utriusque voluntatis assensu, si quid illud est quod refertur extrinsecus recitetur.

Athanasius dixit: Causæ congruit ut rerum gestarum lectionis copia non negetur.

Probus iudex dixit: Ergo ut desiderat, præfati decreti lectio ventiletur.

Et lectum est ita: Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, natum ex Patre unigenitum, hoc est de substantia Patris: Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum: unius substantiæ cum Patre (quod Græci dicant homousion): per quem facta sunt omnia, sive quæ in cælo, sive quæ in terra. Qui propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, homo factus est, passus est, resurrexit tertia die, in cælos ascendit, venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt: Erat quando non erat, et antequam nasceretur non erat, et quod de non **93** exstantibus, vel ex alia substantia aut essentia, dicentes mutabilem aut convertibilem Deum, hos anathematizat catholica et apostolica **C** Ecclesia.

X. *Arius dixit:* Pervides, virorum optime Probe, istius decreta concilii, in suggillationem apostolicæ fidei, ausu temeritate fuisse conscripta. Quid enim opus erat novum hoc homousion vocabulum antiquis dogmatum regulis inseri? Numquid enim apostoli, vel eorum discipuli, atque omnes per ordinem successores qui usque ad illud tempus in Christi confessione vivenes homousion vocabulum ignorabant, impietatis sacrilegium in fidei veritate secutos esse dicemus; pro eo scilicet quod hujus nominis notione privati, sine ipsius prædicationis assertionem perrexerunt ad Christum? Si enim a nobis, ut isti penitus mentiuntur, nova introducebatur contra apostolorum statuta doctrina, id utique conveniens erat novæ **D** nobis ingestæ doctrinæ antiquis apostolorum obviare doctrinis, et novitati vetustate præscribere, non vetustatem novitate pervertere? Utquid hoc mæhi nomen sequendum imponit? Utquid me ad hujusmodi novitatem violentium trahit? Utquid hoc apostolicæ fidei superadjicit verbum, cujus nec prophetæ quidem, nec apostoli usquam faciunt mentionem? Quod istud, quæso, nomen est, sine quo fides integra esse non possit, sine quo Christiani Christianæ religionis abdicantur honore? Unum enim e duobus in hac causa sequi necesse est. Si vera est homousii assertio, falsa erit apostolorum prædicatione, quæ sine hoc nomine longa per tempora floruit. Si vero apostolica

A fides hujus nominis expers vera est (sicuti est), hæc sine dubio falsa erit, quæ antiquæ fidei nominis novitatem adjecit. Revolve cuncta Novi et Veteris Testamenti volumina, utrum alicubi homousion sacris inditum paginis poteris reperire.

XI. *Probus iudex dixit:* Quid bis refertur?

Athanasius dixit: Nominis tantum offenderis novitate; an etiam ipsius rei virtutem, quæ hoc est sortita vocabulum, refugis?

Arius dixit: Quid dicas, non satis inteligo.

Athanasius dixit: **94** Quoniam res antiqua novum nomen accepit, non vocabulo novo novæ rei virtus accessit, hoc utique requiro, utrum res quæ antiqua est, simul a te cum nominis novitate damnetur.

Arius dixit: Res loqueris tortuosas, et omni stultitiæ miraculo dignas. Si enim homousion novum nomen est, non dubium quin et res nova sit, quam significare videtur.

Athanasius dixit: Ergo pariter rem nomenque condemnas?

Arius dixit: Ita plane.

Athanasius dixit: Igitur si demonstravero rei antiquæ et ab apostolis tradite novum nomen attributum fuisse, victum te tandem fateberis? An etiam sic rem antiquam simul cum nominis novitate condemnas?

Arius dixit: Hoc non ostendes.

Probus iudex dixit: Et quæ ratio causæ fugitabat ut res antiqua novum acciperet nomen? Numquid enim priusquam hujus nominis vocabulum sortiretur, sine nominis proprietate manebat? Hoc nullam nihil rationis consequentiam habere videtur.

Arius dixit: Optime.

Athanasius dixit: Ecclesiasticæ semper moris est disciplinæ, si quando hæreticorum nova doctrina exsurgit, contra insolentes quæstionum novitates rebus immutabiliter permanentibus, nominum vocabula immutare, et significantius rerum naturas exprimere; quæ tamen existentium causarum virtutibus congruant, et quæ magis easdem antiquitus fuisse demonstrant, non ortus novitatem insinuent. Et, ut quod dico planius fiat, utor exemplo. In ipso Christianæ religionis prædicationis initio, omnes qui credebant Domino nostro Jesu Christo, non Christiani, sed discipuli tantummodo nominabantur. Et quia multi novorum dogmatum auctores existerunt, doctrinæ obviantes apostolicæ, omnesque sectatores suos discipulos nominabant: nec erat ulla nominis discretio inter veros falsosque discipulos; cum sive qui Christi, sive qui Dosithei, sive Cephæ, sive Theodæ, sive Judæ cujusdam, sive etiam Joannis sectatores, qui se quasi Christo credere fatebantur, uno discipulorum nomine censerentur. Tunc apostoli convenientes Antiochiam, sicut eorum (Lucæ narrante) indignant Acta omnes discipulos novo **95** nomine, id est Christianos appellarunt, discernentes eos a communi falsorum discipulorum vocabulo; ut et divini per Isaiam oraculi sermo impleretur, quo ait: *Servientium vtro*

mihî, vocabitur nomen novum (Isai. LXV, 15, juxta A LXX).

XII. Hanc ergo ab apostolis traditam, in novis utendo nominibus formam Ecclesia retinens, contra diversos hæreticos, ut sanæ fidei ratio postulabat, diversas edidit nominum novitates. Denique Patri novum inascibilitatis nomen Ecclesia imposuit. Cum enim Sabelliana hæresis genitum ex Virgine Patrem volui- set asserere, ingenitum contra hanc confitendo Ecclesia tradidit Patrem. Et utique in divinis Scripturis ingenitum nusquam legimus Patrem. Potest ergo Sabellius audaciam suam in hujus calumnie obvertere quæstionem, et simili ut tu propositionis genere uti, quo dicat: Cur divinis Scripturis sine ullo prospectu pudoris violentiam facitis, profitendo inascibilem Patrem; quod scriptum ostendere non valetis? Item quia eam non solum genitum, sed et passum impio dogmate idem Sabellius profitetur, vobis in unum convenientibus, inter cæteras quas promulgastis fidei sanctiones, dixistis Patrem impassibilem esse, quod religiose, sancteque vos statuasse probamus. Sed hoc idem ille proclamât. Quousque vestræ licentiæ audaciam protenditis; profitendo quod scriptum non legitis, impassibilem Patrem, quod nec prophetæ tradiderunt, nec symboli authentici tradidit auctoritas, sed vestra est temeritate præsumptum. Rursus prosequimini, et hanc religiosæ confessionis fidem de Filio statuistis, Deum eum dicentes ex Deo, lumen ex lumine. Jam hic Photino, qui ex humanæ generationis natura initium tribuit Filio, quanta calumniandi occasio pateat, ipse tu, C quæso, metire. Cur enim non similes quærimoniæ causas intentat? Cur non simili vociferatione ipse quoque insanat, dicens: Quid dicitis, quid statuistis, quid sequendum vestro judicio posteris traditis, confitendo Filium Deum ex Deo, lumen ex lumine? Ostendite mihi utrum in ea fidei forma, id est in authentico symbolo quod apostoli tradiderunt, hoc scriptum legeritis? Sed contentus sum, 96 ut ibi scriptum non fuerit, saltem mihi de prophetis legatur, de apostolorum litteris ostendatur. Quis has vocum toleret novitates? Quis hoc suis admittere sensibus patiat, quod neque prophetæ neque apostoli tradiderunt?

XIII. Item similem Patri Filium multis et celeberrimis conciliorum vestrorum decretis statuistis. Exsurgat nunc Eunomius, qui dissimilem confitetur, et dicat: Ubi hoc legistis? ubi scriptum reperistis? utrumne Pater an Filius hac de se usus est voce? Ergo tu, Ari, qui me hodie tali constringis articulo, ut homousion proprie positum ostendam, aut fateri contra insolentes et furtivas hæreticæ intelligentiæ pravitates, quædam confessionis nomina non temere præsumpta, sed ex consequenti ratione collecta, fidei auctoritatibus fuisse inserta: ita ut tot novorum verborum religioso intellectu exstiterint absolutiones, quot fuerint quæsitæ vel subministratæ perfidiæ occasiones. Aut si id fateri nolueris, tuis tecum objectionibus agam. Ostende mihi non ex conjecturis, non ex

verisimilibus, non ex ratione vicinis, non ad intelligendum provocantibus, non ad id proflendum pietate fidei suadente, sed pura et nuda verborum proprietate hoc scriptum ostende, ingenitum, aut impassibilem Patrem, Filium vero Deum ex Deo, lumen ex lumine, aut Patri similem esse. Nolo mihi dicas: hoc fidei ratio poscit: hoc pietas docet: ad hanc me nominis professionem Scripturaram consequentia provocat. Nolo, inquam, mihi talia obtendas; quia et me similla de homousii probatione respicis preferentem. Sed ferto in manibus divinatorum voluminum codices, et eodem sono, lisdemque syllabis prædictorum vocabulorum nomina indita lege. Aut ostende scriptum Filium Patri similem, aut fateri dissimilem. Quo licet erumpas, quo rursus evadas non est. Tuis te implicitum propositionis nexibus enudandi facultas nulla suppeditat. Aut concede mihi ex consequentibus probare homousion, id est unius substantiæ fidem: aut si concedere nolueris neganda sunt tibi universa que ipse faceris; quia ea nude posita invenire nusquam utique poteris.

97 XIV. *Probus iudex dixit*: Si ecclesiasticæ consuetudinis mos est ut aliqua verborum vocabula ob coercendos hæreticorum motus in fidei auctoritate nude ponantur, quæ tamen ratione ex consequentia rerum existentium vestiantur; dum eorum veritas, ex qua originem sumunt, divinis contineri litteris invenitur; quid dicis, Ari? Concedis homousion (sicut Athanasius dicit) de divinis Scripturis per convenientes professionum qualitates probari, an non?

Arius dixit: Iste nescio qua syllogisticæ artis verus objectionem meam conatur cludere. Ego enim hoc mihi ostendi desidero, utrum homousion dominicæ sit lectionis auctoritate concriptum. Et idem aut proprie positum legat, aut ab ejus confessione recedat.

Probus iudex dixit: Sed vides quemadmodum in te tuam referat quæstionem, et lisdem te quibus uteris constringat articulis, professionis tuæ manifestiore, ut ipse exigit, documento, ut ei de canonicis litteris nude positum ostendas inascibilem, aut impassibilem Patrem, aut Deum ex Deo, aut tamen ex lumine, aut Patri Filium similem esse? Quæ omnia, si proprie posita minime demonstrare valueris, negandi tibi necessitas imminet. Cui discrimini illa, ut mihi videtur, sola poterit ratio subvenire, ut concedatis vobis ea quæ in conciliis vestris nude sunt posita, de Scripturarum fontibus emanasse. Nam hoc contentiois vitio deturbitur, ut documentum nudi sermonis exigas, cujus fidei sensum in Scripturis copiosius noveris redundare. Sensum igitur quære, unde vocabuli hujus natura traxit originem: et cum sensum inveniatis, nomen te pariter invenisse non dubites.

XV. *Athanasius dixit*: Quantiscunque rationibus agat, nullatenus potest ab hac intentione removeri. Novit enim certissime, quia si ad hoc descensum fuerit, ut ex consequentia Scripturarum unam esse

Patris et Filii substantiam (quod est homousion) doceatur, facillime se posse superari: et ideo diffidentiae ac timoris periculo actus, nudi sermonis flagitat documentum. Sed quis est iterum professionibus constringendus. Exigis a me ut unam Patris et Filii substantiam (id est homousion), scriptum ostendam. Tu autem tres usias, id est tres substantias, confiteris. Ostende igitur mihi ubi legisti tres usias. Si enim ego unum (hoc est homousion) ideo negare debeo, quia hoc nulle scriptum non invenio: tu quemadmodum audes tres usias confiteri, cum hoc scriptum nusquam poteris demonstrare?

Probus iudex dixit: Si exstat aliquod ex divinis auctoritatibus documentum, proprie et specialiter positum, quo approbetur Patris, et Filii, et Spiritus sancti tres usias, tresque (ut fateris) esse naturas, quo possit Athanasius a confessione unius substantiae (quod est homousion) declinare. Cum enim trisusio proprie in Scripturis positum ostenderis, apparebit Athanasium temeritate pertinacissimae obstinationis in homousii confessione hactenus perdurasse, quod proprie positum non potuit demonstrare. Si vero nec tu ipse tres usias demonstrare valueris, pari mihi conditionis necessitate astrictus esse videberis.

Athanasius dixit: Doceat tres usias proprie positas, et facio unius substantiae, quae est homousion, cessionem.

Arius dixit: Si tres sunt Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, necessario tres sunt et substantiae, in quibus unaquaqueque persona separatim et distinctius proprie subsistere cognoscatur.

Athanasius dixit: Hic nulla prosunt argumenta, hic veritas ex consequenti ratione colligitur: testimoniorum proprietates flagitantur. Lege specialiter trisusio positum. Noli conjiciendo dicere: Si tres sunt, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, necessario tres sunt et substantiae. Quia et ego simili conjectura possum veracius opinari: Si unum sunt Pater, et Filius (quia ipse ait: Ego et Pater unum sumus), quomodo non est una substantia? Sed hanc disputationis viam ingredi penitus noluisti, dum a me specialiter positum (homousion demonstrando) exigis testimonium. Simili ergo et tu ratione, tres usias specialiter

et proprie positas lege. Si enim ideo homousion negare debent, quia hoc scriptum nude monstrare non valeo, necessario trisusio tunc fateri debeo, si proprie positum te ostendente cognovero.

99 XVI. *Arius dixit:* Subsistit proprie Pater, an non?

Athanasius dixit: Nisi tres usias proprie positas legeris, nullum tuis interrogationibus dabo responsum. Quis enim non videat quo tua tendat objectio? Vis enim argumento callidae interrogationis diversas approbare Patris et Filii substantias: sed hic argumentis non opus est, ubi manifestiore proprietatis testimonio trium substantiarum exigitur documentum. Sed si a proprietate testimoniorum ad rerum consequentiam transire desideras, hoc ipsum publicae conscientiae innotescat, non te potuisse tres usias proprie positas demonstrare. Et cum nos utriusque hoc articulo solverimus, objectionibus vel interrogationibus tuis satisfaciam necesse est.

Probus iudex dixit: Quantum vestrae disputationis intentio monstrat, nec tu homousion, nec iste trisusio proprie et specialiter positum valetis ostendere. Unde ne puerili concertatione in rebus superfluis diutius inmoremini, ab hac puri exactione documentum tandem utrique desinite: et ex consequenti ratione aut homousion aut trisusio de Scripturarum auctoritate colligite. Non enim fas erit de nominis appellatione dubitare, quam testimoniorum copiosa congeries firmiter poterit roborare.

Arius dixit: Quoniam hoc tua decrevit sententia, debere nos rationum persuasionibus, ex rerum consequentium causis, praedictorum nominum virtutes colligere, ne id Athanasio videatur, difficultate demonstrandae veritatis nudi me vocabuli proprietatis documenta quaesisse; ita faciam, ut tui est decreti sententia promulgatum. Ego enim compendio magis uti volebam, ne longius rationis intentio evagata, ambiguis sensibus veritatem obumbraret.

Athanasius dixit: Non potest fides venire in dubium, quae veritatis fulta praesidio, crassiora mendaciorum nubila, fulgidae claritatis lumine dissipat. Non enim potest propriis carere viribus, quae non eget extrinsecus suffragiorum adminiculis adjuvari.

LIBER SECUNDUS.

100 I. *Item die sequenti Probus iudex dixit:* Quoniam vos initi foederis pacta indeclinabili sententia servare non dubito, quibus id vobis invicem concessisse videmini, ut unius substantiae, vel trium substantiarum professionem, ex divinarum consequentia litterarum luculento disputationis examine comprobetis; omissa scilicet quaestione, documentum puri vocabuli atque proprie positi exigentis, id iam nunc ipsius placiti ratio postulat, cuncta humanae argumentationis cavillatione remota, de sacris divinarum

auctoritatum voluminibus, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, aut unam, aut diversas doceatis esse substantias. Ad quam rei probationem, non tantum (ut opinor) mea, sed cunctorum pene mortalium mens ita est pendula expectatione suspensa, ut si tanti negotii merita paterentur, sine ullius diei comperendinatione, vel alicujus momenti interapedine, ad summam veritatis atque ad calcem manifestissimae notiois desideret pervenire. Unde ne tam religiosa fidelium et veritatis cupida frustretur intentio, omni benocinio luxuriosae orationis expleat, de re, de

causa, de competentibus, de necessariis agite rebus; Atque omnem, ut dixi, verborum ambitum, et procul a causa vagantes locutionum phaleras, leporemque sermonum cautius evitantes, ut disputationis vestrae narratio veritate magis quam cothurno tumentis ornentur eloquii.

Athanasius dixit : Licet jam dudum crebro ac saepius de unitate substantiae citra acta disputaverim, measque disputationes scripto mandaverim, quibus a me in hac disputatione aliquid addi amplius vix possit : tamen quia haec extrinsecus nullo eminens adversante dicta sunt, necesse habeo haec eadem rursus repetere, et in hoc publicae actionis examine mittere, quo possint tui iudicii sententia roborari.

101 II. *Probus iudex dixit* : Si non fuerit Arii replicationibus tenuata, tunc nostra poterunt firmari sententia.

Arius dixit : Utquid haec fraudum tendiculae proponuntur? Utquid in patrocinio nefandae assertionis iudicia sententia praerogatur? Agamus primo quod nobis agendum necessitas demonstrandae veritatis imponit. Inculcetur humano auditui fidei nostrae professio. Percipiant iudicia, quibus modis, quibusque rationibus, quibus denique documentis nostra fulciatur assertio : et tunc demum promulgationem sententiae, quae in nostro utique nequaquam pendet arbitrio, de iudice postulabimus.

Probus iudex dixit : Praefationis meae nuper in hoc actionis principio habitae, et sponsonis vestrae dudum praeteritis gestis insertae, meminisse oportet; quibus id peroratum est, omissis superfluis, ad arcem negotii debere descendendi; quod debetis tandem aliquando facitare.

Arius dixit : Doceat Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unius esse substantiae, unius potestatis, unius dignitatis, unius gloriae, unius maiestatis, unius virtutis atque honoris, quod satis improvida et nimis incauta professione solet populis jacitare.

Athanasius dixit : Profiteris Filium vere de Patre natum, an non?

Arius dixit : Profiteris ipse Patrem alicujus derivationis vel divisionis vitio subiacere non posse, an non?

Athanasius dixit : Va'de profiteor.

Arius dixit : Ego quoque profiteor Filium ex Patre natum esse.

Athanasius dixit : Id esse arbitraris, natum ex Patre, quod est etiam natum de Patre?

Arius dixit : Sufficit tibi quod ex Patre dixerim natum; quod etiam facillime ostendo. Quid callidis uteris argumentis? Caeterum de Patre natum, nusquam mihi interim ad praesens occurrere potuit. Ex Patre vero scriptum esse recolo, Joanne apostolo dicente : Qui diligit Patrem, diligit eum qui natus est ex eo.

Athanasius dixit : Ergo nihil interesse putas utrum ex ipso an de ipso natus dicatur?

Arius dixit : Si mihi demonstrare valueris proprie positum Filium de Patre natum, tunc quid inde sen-

tire debeam aestimabo. Verum, **102** quia in plerisque exemplaribus varie positum esse non necio, ut iisdem locis quibus *de ipso* legitur, in aliis codicibus *ex ipso* legatur. Sed utrum hoc interpellantium fraude an unius rei significatione (id est ut hoc sit *ex ipso*, quod est etiam *de ipso*) factum sit, non satis hoc nostrae fidei aliquid potest asserere praerudicium.

III. *Athanasius dixit* : In hac tua prosecutione diligenti admodum certa ex posita ratione adverti. Sed quod tantum fidei nostrae dixeris, et non utrorumque designaveris non posse praerudicium in his verbis asserri, satis miratus sum : et arbitror quod fidem tuam munire festinans, ita posueris; sperans me exiude leviter sine aliquo documento posse transire. In Evangelio quoque de Patre Filium dixit : *Spiritus est Deus* (Joan. iv, 24). Et ut se de Patre natum ostenderet, ait : *Quod natum est de carne, caro est : et quod natum est de spiritu, spiritus est* (Joan. iii, 6). Et, *Ego de Deo Patre exivi* (Joan. xvi, 27). Ecce Filium de Patre natum, ipso Filio dicente, ostendi.

Arius dixit : Satis callidis et suspicioso uteris disputationibus, quo dicas quod ad fidei meae munitionem hoc dixerim. Sed ut de sensibus tuis omnis suspicionis ambiguitas auferatur, ut superius fatuus sum, utrorumque fidei, sive ex ipso, sive de ipso natus dicatur, nullam penitus potest asserere in aliquo praerudicium.

Athanasius dixit : Generans Pater ex se, id est de seipso Filium, hoc genuit quod est ipse, an aliud ali-

C *Arius dixit* : Hoc utique quod ipse est genuit, quia Deus Deum genuit, lux lucem genuit, perfectus perfectum genuit, omnipotens omnipotentem genuit.

Athanasius dixit : Ergo non extrinsecus, neque ex nihilo, neque ex aliqua praecedente aut subsequente materia, sed ex seipso genuit. Et non aliud quam id quod ipse est genuit.

Arius dixit : Alius alium genuit.

Athanasius dixit : Et nos confitemur quia alius alium genuit, id est, Pater Filium : sed si de seipso, id est de eo quod ipse est, et hoc quod ipse est, genuit : quia alterius substantiae, vel diversi generis Filium esse non poterit; ac sic unius atque ejusdem cum Patre substantiae erit.

D *Arius dixit* : Si nosset in quantos **103** perfidiae errores unius substantiae professio vergat, nunquam profecto inter Patrem et Filium hujus nominis faceres mentionem. Nec disputationem tuam, quibusdam interrogationum gradibus incisam, tali conclusisses articulo, ut ad hunc eam impiae professionis deduces finem.

Athanasius dixit : Quod sit impium atque sacrilegum diversas Patris et Filii substantias profiteri, et quod pium sit ac religiosum unius eos substantiae credere, scias me, o Ari, penitus ignorare non posse. Et hoc non humana opinione collectum, nec conjecturis et argumentis inventum, sed caelestis doctrinae magisterio traditum demonstrabo.

IV. *Probus iudex dixit* : Prius mihi vix qualitatem-

que sermonis assigna, et tunc demum poteris demonstrare utrum Patri Filioque conveniat.

Athanasius dixit : Substantia quidem duobus appellationum generibus distinguitur. Et est quidem unius generis qualitas hæc, quæ existentis naturæ essentialiter indicet: aliud vero est substantiæ genus, quo ille qui habet ab his quæ habet dirimatur. Quod ut planius fiat, quod dico manifesta expositione assigno. Verbi gratia : Homo generis sui ac naturæ substantia est. Rursus si quid illud est, quod extrinsecus, id est materia auri, vel argenti, aliarumque specierum possidet, substantia ejus dicitur. Et cum ejusdem vocabuli una videatur appellatio, duas tamen res significare videtur. Sed nos de illo substantiæ genere disputamus, quo unaquæque natura, ob id quod est vel subsistit, substantia nuncupatur. Et quicquid ex se, id est de seipsa generit, non aliud esse potest quam id quod ipsa est. Denique homo pater generans filium, sui generis, id est suæ substantiæ, hominem generat, quia homo hominem generat. Et recte unius substantiæ esse dicuntur, quia veritas nativitatis, substantiarum diversitatem non recipit. Diversitas autem substantiæ est, ut exempli gratia dixerim, si homo pecudem gignat, vel si cujuslibet generis pecus alterius generis pecudem generet, id est si bos gignat asinum, vel si ovis generet capram : quæ quoniam in diversitatem generis pergit, monstruosa **104** generatio erit, suæ naturæ proprietatem minime servans. Rursus in elementorum qualitibus, quæ sit substantiarum diversitas vel proprietas operæ pretium est advertere. Verbi gratia : uniuscujusque ignis vel luminis natura id ex se quod ipsa est ministrare videtur ; ut lux fulgorem, ut ignis incendium : et in hoc officii sui genere subsistens, substantiæ suæ intemeratam videtur servare naturam. Si vero lux ex se tenebras gignat, mutationi obnoxia erit, alterius a se generis materiam tribuens ; quia in hoc immutabilitatis suæ illibatam poterit servare substantiam, si hoc quod ipsa est ministret ex sese. Cæterum si, ut dixi, id quod ex sese tribuit aliud erit quam ipsum quod tribuit, tunc alterius substantiæ dici poterit, quod omnino naturarum omnium qualitas, vel ordo, vel ratio non admittit. Age nunc jam, si videtur, a terrenis ac visibilibus in superiora mentis oculum erigamus, et ex his quæ facta sunt infectæ virtutis substantiam cognoscamus ; apostolicæ auctoritatis edocti magisterio, quo ait, invisibilem divinitatis virtutem ex his quæ facta sunt debere intelligi (*Rom. 1, 20*). Dixit ergo Arius Filium ex Patre natum esse, et Deum Deum genuisse, lucem lucem. In qua professione unum erit e duobus proculdubio retinendum. Aut enim ex seipso generans id quod ipse est genuit, et ob hoc Filius unius cum Patre substantiæ erit : aut si alterius a se generis Deum genuit, vera nativitas dici non poterit, quæ proprietatem substantiæ generantis servare non potuit. Et eo disputationis ratio deducitur, ut aut omnino natus non sit, aut degeneratus sit ; quod utrumque fateri per absurdum et injurium esse videbitur.

PATROL. LXII.

V. Probus iudex dixit : Si quid sibi contra hæc Arius competere novit, edicere non moretur.

Arius dixit : Simplicis atque immutabilis naturæ Deum esse non reor Athanasium ignorare ; qui si, ut idem asseruit, de sua substantia generavit, mutabilis proculdubio erit. Necessæ est enim, ex sese quod ipse est generando, aut partem substantiæ per derivationis generationem perdidisse, aut divisionis vitium perpeti potuisse. Ego enim Dei Patris substantiam, neque ex sese **105** aliquid edidisse, neque in partium qualitates derivatam fuisse, neque sectionis aut detractionis, vel aliquid hujusmodi, quod sit passioni obnoxium sensisse, vel sentire potuisse confiteor.

Athanasius dixit : Sed neque nos his passionum conditionibus divinam credimus subjacere naturam ; sed impassibilem Patrem impassibiliter de seipso, id est de eo quod ipse est, Filium generasse fideliter confitemur. Nec nos divisionum, vel derivationum, ac partium cunctarumque rerum vel passionum genera, quæ inani sollicitudinis timore actus objicere voluisti, a professionis veritate deflectunt, ut neque Deum ex seipso ob hoc generare non potuisse, ne videatur his passionibus subjacere. Quid igitur religiosius, quidve sanctius, ac divinis sit magis congruum legibus, æqua (obsecro vos, o auditores) iudicii lance pensate. Erigite mentis oculos, et terrificum futuri exaninis diem metuentes, quid magis catholicæ atque apostolicæ veritati conveniat, religiosa mentis intentione perspicite ; utrum fateri omnipotentem Deum impassibiliter ex seipso Filium generasse, an illud potius opinari, ne passionis vitio subjaceret, ex seipso, id est ex sua substantia Filium generare non potuisse. Ego enim id astruo, id clarissima vocis professione assevero, quod sicut Deus impassibilis, ita et omnipotens est. Credo ergo de sua potuisse substantia generare, nec tamen alicujus passionis vitio subjectum fuisse : quoniam divisio ac derivatio, contractio, accessio, fluxus, vel si qua hujusmodi esse possunt genera passionum, corporeis et contractabilibus, atque ex diversitate compositis conveniunt rebus. Deus vero, qui nullis corporei schematis circumscribitur signis, nec aliquibus distinguitur membrorum lineamentis, vitio subjacere non potest passionis. Et recte in eodem generationem profiteor, quia genuit : et recte impassibiliter nihilominus confiteor, quia passibilis nunquam fuit.

VI. Arius dixit : Num igitur quia in Deo omnipotentia negari non potest, idcirco eum perpeti non posse fatendum est quæ omnino incorrupta ejus divinitatis substantia **106** non recipit ? Unde valde inhonestum, et satis impietate plenum esse videbitur, ut per unius professionem substantiæ, nec Patrem proprie subsistere, nec Filium in sua proprietate existere credamus. Iluc enim nefanda perfidiæ hujus vergit intentio, ut permixtis et unius rei coagulatione ex diverso collectis atque confusis Patris et Filii personis, in sua (ut dixi) proprietatis singularitate mi-

nime subsistere valeant. Illud etiam nimis horrendum, et procul a fidelium mentibus amovendum in hac tuæ professionis perfidia continetur, inviolabilem Patrem de sua substantia generando, corruptionis ac divisionis vitium declinare minime potuisse.

Athanasius dixit: Veritate divinæ generationis, velut nodis insolubilibus acrius obligatus, per nescio quæ nefandæ intentionis molimina, quibus divinam certum est carere naturam, evadendi suffugium quaeritans, corruptionem incorrupto, passionem impassibili, impotentiam objicis omnipotenti. Sed hæc crebro ac sæpius repetens, nulla te divinæ majestatis reverentia a tam nefandis objectionibus arcere potest: sed quantum video sine ullo pudoris intuitu, in injuriam venerandæ Filii nativitati obvis properare contendis. Sed te effrenatius evagantem et, velut undosi æquoris gurgite, naturali quadam licentia fluitantem, divinæ auctoritatis testimonia coercerent, et intra certos divinæ professionis limites coarctatum, legalium constitutionum metas egredi non sument. Incolcatur igitur humanis sensibus sacro illo professionis suæ oraculo divina majestas, quo se Filium de occultis substantiæ suæ arcanis ineffabiliter genuisse testatur, et dicit: *Ex utero ante Luciferum genui te* (Psal. cix, 3). Unum est ergo in hac divinæ professionis contestatione tenendum. Aut enim de sua ineffabili substantia Filium incorruptibiliter genuit; aut ne corrumperetur, omnino non genuit. Sed ego hanc integræ fidei partem eligo, quæ religiosius contestanti de se Deo suadet famulandum: nec me ulla humanæ passionis obstacula ex infidelitatis sacrilegio descenditiam ullatenus poterunt revocare, ut merito non credam Deum generare potuisse, ne humanæ consuetudinis more **107** corruptioni potuerit subjacere: cum hoc mihi satis esse non dubitem profitendum, de Dei substantia natum esse, quem constat de Patris utero processisse.

VII. Arius dixit: Quantum tuæ prosecutionis intentio monstrat, compositum nobis et corruptioni obnoxium vis introducere Deum; qui etiam in eo corpore uteri appellationem accipere non metuis. Necesse ergo erit ut aut membris compositus sis, si uterum habet; aut corruptioni, ut dixi, obnoxius, si de sua substantia generavit.

Athanasius dixit: Recte id me sensisse argueres, si ego Deum habere uterum, propriæ temeritatis præsumptione, sine ullo legis divinæ testimonio affirmassem. At cum ipse Deus ad refellendam credere nolentium insaniam hoc de seipso pronuntiare dignatus est, quo evidentius per uteri nuncupationem, non extrinsecus, non aliunde, sed de seipso, id est de sua substantia se Filium generasse doceret, cur mihi vitiosæ credulitatis notam infligis? cum hoc potius Deo dicere possis: Si habes uterum, compositus eris; si de seipso genuisti, corruptioni obnoxius eris. Nam ita in Deo uterus sine aliqua membrorum compositione accipitur, sicut oculi, et aures, et manus, et pedes, sine ullis distinctionum lineamentis inesse referuntur. Sicut ergo oculos, quia omnia videt; aures, quia

omnia audit; manus, quia omnia operatur; pedes quia ubique est; ita uterum, quia de ipso ineffabiliter genuit, accipere debes. Nec te oportet infideliter opinari, quia si de seipso genuit, corrumpi utique potuit; quem ut omnipotentem et incorruptibilem generare potuerit, nec hæc ipsa generatione corrumpi potuerit, fideliter convenit profiteri. Nam si mirabiliter ex Virgine contra rerum naturam incorruptibiliter creditur natus; quanto magis ex Patre credendus est incorruptibiliter genitus? Si enim substantialis natura Virginis, quæ ex ipsa utique corruptibilis naturæ conditione passioni et corruptioni potuit subjacere, intermerata pudoris integritate, et infractis virginalibus claustris; mirabili incorruptionis integritate filium generavit; cur non magis, ut dixi, incorruptibilem **108** Deum, genito ex se incorruptibiliter Filio, corrumpi non potuisse credamus? O novum atque infandum monstruosæ opinionis damnabilem metum fateri Virginem partu non potuisse corrumpi, et formidare Deum ne corruptionis vitio subjaceret, de sua non potuisse substantia generare! Volente igitur Deo, corruptibilis naturæ Virgo, sine ullo pudoris damno filium generavit: et ipse qui incomparabiliter cunctis naturis incorruptibilior permanet, hoc sibi præstare non potuit, ut de sua substantia Filium incorruptibiliter generare potuerit? Ergo quia Deum de seipso Filium generasse, et divinarum Scripturarum testantur eloquia, et in sua Arius superiori prosecutione fassus est, judica, virorum optime Probe, quis magis cum divinis conveniat Scripturis; utrumne ego, qui ob hoc unius substantiæ cum Patre Filium esse confiteor, quod videlicet ex ipso, et non aliunde dinoscitur natus: et ob hoc rursus incorruptibiliter genuisse profiteor, quia excellentissima divinæ majestatis substantia, per sui ineffabilem potentiam corruptioni subjacere nullatenus potuisset; an iste qui in tanto ancipitis intelligentiæ discrimine positus est, ut quo fidei suæ pedem referat, nesciat. Nolens enim confiteri Deum de sua substantia incorruptibiliter genuisse, in eam confessionis necessitatem atrahitur, ut eum neget omnimodis genuisse. Sed hoc ipsum negare, obviantibus undique et clara vociferatione exclamantibus, sive prophetis sive apostolicis vocibus, nunquam sine dubio poterit.

VIII. Probus iudex dixit: Quidquid in hac prosecutionum vestrarum assertionem agnoscere potui, ultima examinis nostri sententia retinebit. Nunc vero, si qua vobis adhuc de divinis Scripturis fidei vestræ congruentia superesse putatis, proferre dignamini, quo facillime queamus processu disputationis quod veri ratio contineat indagare.

Athanasius dixit: Quoniam excellentiam tuam perspicio huic rei instantissime ac fideliter imminere, ut Filium de Patris substantia natum ex divinis voluminibus approbemus; quanquam omnium prosecutionum mearum sententia ita se habere **109** monstratur, ut sicut hominum, vel cujuslibet animalium genus, suæ substantiæ similes gignat; ut nec homo bovem, nec bos hominem generet, sed ad suam si-

militudinem, id est suæ substantiæ, unaquæque res a procreet; mirari usquequaque non debeo Deum potuisse de sua substantia Filium generare, cui totum posse subjectum est. Sed ne absque Scripturarum testimonio mea oratio pervagetur, aggredior ipsius opitulatione munitus, Filium de Patris substantia ineffabiliter natum ex divinis oraculis approbare; ut dum luculento disputationis tramite, non ex argumento philosophicæ artis veniente, sed, ut dixi, ex divinis demonstravero documentis, tum demum Arius obmutescat, cum Filium de Patris substantia genitum, legalibus eloquiis me docente cognoverit. Paulus apostolus de Filio ad Hebræos scribens, ait: *Cum sit, inquit, imago invisibilis Dei, et figuram substantiæ ejus gerens* (Hebr. 1, 3; Col. 1, 15). Jeremias quoque, prudentissimus prophetarum, de Dei Patris persona concionatur et dicit: *Sistetissent in substantia mea, et audissent verbum meum, averterent eos a studiis eorum pessimis* (Jerem. xxiii, 22). Et ut eum de Filio dixisse probaret, subjungit idem propheta, et dicit: *Quis stetit in substantia mea et vidit verbum meum* (Jerem. xxiii, 18)? Verbum enim esse Filium, David propheta de Patris persona testatur, dicens: *Eractavit cor meum verbum bonum* (Psal. xlii, 2). Joannes quoque evangelista sciens apud Patrem Verbum, id est Filium a principio apud Patrem esse, et a Patre Verbum nunquam separatum fuisse, in principio Evangelii, id est annuntiationis suæ, posuit, dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1, 1). Et iterum alio loco Scriptura tradidit, dicens: *Initium operis verbum* (Eccli. xxxvii, 20). Non quo in creatione Verbi, id est a Filii creatione cæteras cœperit facere creaturas; sed quia per Verbum Dei, id est per Filium omnia creata noscuntur. Unde David propheta ponit et dicit: *Verbo Domini caeli firmati sunt* (Psal. xxxii, 6). Et ut Spiritum sanctum hujus operis socium ostenderet, ait: *Et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Multa sunt enim quæ de Filio Scripturæ divini perhibent testimonia; quod de substantia Patris, id est de eo quod ipse est, genitus demonstratur: de **IIIO** qua substantia non tantum similis, sed cœqualis Patri Filius comprobatur. Hæc fides est quam Christus apostolis tradidit, et ab apostolis ad nos usque pervenit. Nec possumus eam in aliquo immutare, quam constat nos debere ab initio, ut data est, fideliter conservare.

IX. Arius dixit: E superiori prosecutione mea ita exorsus sum, quod Athanasium perfidia cæcitate præcipitet in profundum. Dum enim vult facundiam sui sermonis ostendere, nescius in crimine versatur Scripturæ divini, dicendo quod in substantia Dei cœquetur Filius genitori, cum ipse Filius de se protestetur, et dicat: *Pater major me est* (Joan. xiv, 28); et *Qui me misit, ipse mihi mandatum dedit* (Joan. xv, 49); et *Non ego veni, sed ille me misit* (Joan. viii, 42); et *Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit* (Joan. vi, 38); et *Sicut dixit mihi Pater, sic loquor* (Joan. xii, 50); et *Quod dedit*

mihi, servavi (Joan. xvii, 12); et *Omnia quæ mihi dedit, nemo aufert a me* (Joan. vi, 39); et *Rogabo eum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum* (Matth. xxvi, 53); et *Si hic calix non potest transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua* (Matth. xxvi, 42); et *Transeat a me calix iste. Non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. xxvi, 39); et *Quæ sunt ei placita, facio semper* (Joan. viii, 29); et *Sedere ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis* (Matth. xx, 23); et *Dedit illi nomen quod est super omne nomen, et exaltavit puerum suum* (Philip. ii, 9); et *Propterea unxit te Deus, Deus tuus* (Psal. xlii, 9); et *Excitavit eum a mortuis, et sedere fecit eum ad dexteram suam* (Ephes. 1, 20), et multa his similia, quæ studio brevitate omitto. Si ergo majorem habet, si missus est, si spontanea voluntate non venit, si voluntatem suam non fecit, si quod ei dicitur loquitur, si sibi data custodit, si rogat, si pro calice depreçatur, si nomen ab alio accepit, si ab alio exaltatur, si sedes discipulis petentibus propria potestate non tribuit, si quæ sunt Patri placita facit, et ab ipso a mortuis suscitatur, æquumne videtur ut qui de sua subjectione, tanta ac talia dicit, Patri efficiatur æqualis?

Probus judex dixit: Si adversum tam copiosa divini auctoritatis testimonia, quæ ab Ario de Filii subjectione prolata sunt, aliquid Athanasio competere videtur, edicere non moretur; ut amota superstructione sermonis ex divinis potius voluminibus aut **III** similis, aut dissimilis vel cœqualis Patri Filii demonstraretur; ut agnita veritate quæ sanæ fidei ac rationi conveniunt roborentur.

X. Athanasius dixit: Quantum velit percurrat in elatione sermonis Arii calliditas, ei sibi de auctoritate divini legis prolatis plaudat testimoniis; quibus videlicet nititur ab æqualitate Patris Filium sequestrare. Cuncta quæ ab eo prolixius inserta noscuntur, iisdem etiam testimoniis a nobis absque ulla difficultate frustrantur. Christus igitur Filius Dei in forma servi, quam sumpsit ex Virgine, Patri dicitur esse subjectus, apostolo Paulo taliter affirmante: *Ubi venit, inquit, plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege* (Gal. iv, 4). Ille itaque dicitur esse subjectus qui sub lege ex muliere nascitur generatus, et in ea forma majorem se indicat Patrem, quam voluntarie sumpsit ex Virgine. In forma Dei Patris angelicus ei chorus probatur præbuisse ministerium. Ita enim in Evangelio scriptum est: *Et discessit ab eo diabolus, et venerunt angeli, et ministrabant ei* (Matth. iv, 11). Objicit quod voluntatem Patris fecerit, et non suam. In hoc magis laudabilis hujus verbi dicto debet agnoscere: quia qui Patris voluntatem æquanimiter fecit, æqualitatem ostendit, Apostolo confirmante. *Hæc est, inquit, voluntas Dei in Christo Jesu* (I Thess. v, 18). Nam quia addidit: *Sicut dixit mihi Pater, sic loquor* (Joan. xii, 50); quare hominum genus, quod rectum est intelligens, audito hoc verbo turbetur? Si enim aliter Christus quam Deus Pater loqueretur, tunc magis Patri inæqualis vel dissimilis diceretur. Si vero quæ loquitur

Pater, ea loquitur Filius, nunquam inæqualis Patri aut dissimilis invenitur. *Quod dedit mihi, inquit, servavi, et, omnia quæ mihi dedit, nemo aufert a me.* Dona enim divina hoc modo intelligenda sunt Filio attributa. Dedit enim Pater Filio potentiam omnipotentem, majestatem tribuit majestati, virtutem dedit virtuti, prudentiam prudenti, præscientiam præscienti, æternitatem æternitati, divinitatem divinitati, æqualitatem cœquali, immortalitatem immortalitati, invisibilitatem invisibili, Regi regnum, vitam vitæ: et non aliam ab ea quam habet **112** dedit; et quantum habet, tantum dedit, vel si quæ alia quæ Pater Filio indivisibiliter et inseparabiliter contulisse monstratur. Sed hæc omnia habenti potius quam indigenti dedisse probatur, cui a Filio dicitur: *Omnia mea tua sunt, et omnia tua mea sunt* (Joan. xvii, 10).

XI. Si ista omnia quæ perhibetur Pater Filio contulisse, alia in eo, et alia videntur esse in Filio, mendacem sine dubio facimus Filium, qui dicit sua esse quæ Patris sunt. Sed si in his quæ dixit mendax Filius invenitur, et evangelista simili modo qui ait: *Æqualem se faciens Deo* (Joan. v, 18), omni virtute fallitur: ac ita erit ut nec Pater Filio integre aut veraciter aliquid contulisse monstratur, nec verus Deus Filius cognoscatur. Sed si vera sunt (sicuti sunt) quæ Pater Filio inseparabiliter et indiscrete contulit, conticescant dementium hominum linguæ, quæ nituntur Filium a Patris substantia separare. Rogat Filius Patrem, ut hominem verum se gestare ostendat. Nam ut deitatis suæ intimaret potentiam, mari imperavit et ventis, et quinque millia hominum de quinque panibus saturavit. Calicem passionis ut homo tristis accepit; ut Deus autem fontem aquæ vivæ salientis in vitam æternam credentibus propinavit. Accepit nomen, ut in hoc nomine cœlestia et terrena adorent. Exaltatus est de imis ad superiora, id est de carne humanæ fragilitatis ad Deum conscendens, sedet ad dexteram majestatis, ut eum non dubitet humana infirmitas sequi, ubi caput suum viderit gloriari. Unctus est ut chrismatis ipsius unctione a labe prioris hominis delicti purgemur. Excitatus a mortuis est, ut nos exemplo resurrectionis ejus a mortis aculeo liberemur. Sedes discipulis petentibus non se posse dare testatur, ne inter eos divortium nasceretur. Nam qui ait, *Non est meum dare vobis* (Matth. xx, 23), dixit, *Volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum* (Joan. xvii, 24). Quæ sunt Patri placita fecit, quia contraria facere nescit. Nam qui ait *Veni, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit* (Joan. vi, 38), dixit, *Ut faciam voluntatem tuam: Deus meus, volui* (Psal. xxxix, 9); et *Voluntarie sacrificabo tibi* (Psal. lxxxiii, 8). Qui ait *Pater major me est* (Joan. xiv, 28), dixit *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30); et *Sint in nobis* **113** *unum, sicut ego et tu unum sumus* (Joan. xvii, 22); et *Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt* (Joan. xvii, 10); et *Creditis quia ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv, 10); et *Pater meus operatur, et ego ope-*

ror (Joan. v, 17); et *Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius quos vult vivificavit* (Joan. v, 21); et *Qui me videt, videt et Patrem* (Joan. xiv, 9); et *Qui me odit, et Patrem meum odit* (Joan. xv, 23); et *Clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te* (Joan. xvii, 1); et *Ego te clarificavi super terram* (Ibid., 4), et *Manifestavi nomen tuum hominibus* (Ibid., 6). Et ut omnis humanæ cavillationis quiescat intentio, Joannem Evangelistam, cujus superius usus sum testimonio, proferam testem qui ait: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. i, 1)? Si hæc tanta divinitati convenientia, quibus Patrem et Filium unum esse docuimus, perfidis non sufficiunt, alia (si videtur) superadjicimus.

XII. *Probus judex dixit*: Si huic tam validæ et tam certæ prosecutioni Arius nisus fuerit obviare, certum est eum non rationem sequi, sed per verborum irrationabilium campos effrenatus evagari, qui usque nunc trium substantiarum rationem, ut superius factus est (sicut Athanasius per multum unius substantiæ documentum ostendit), per nescio quam nebulosam caliginem circumiens, assertionem suam nequiverit demonstrare.

Arius dixit: Nunquid quia ex divinis oraculis Athanasius, nescio quibus articulis, Filium unius substantiæ et Patri cœqualem esse, ausu temerario visus est affirmare, et Spiritum qui Patris et Filii minister est, iisdem debet æquali confessione conferre? cum ipse Filius dicat: *Ille me glorificabit, quia de meo accipiet* (Joan. xvi, 14); et *Mittam vobis Spiritum veritatis* (Joan. xv, 26); et *Spiritus a me procedet* (Joan. xvi, 15); et *Quem Pater mittet in nomine meo* (Joan. iv, 26); et Pater ad mortuorum ossa dicit: *Dabo Spiritum meum in vos, et vivetis* (Ezech. xxxvii, 5). Nunquid is qui a Patre mittitur vel procedit, eidem debet a quo procedit æquari? cum propheta de eo testatur, et dicit: *Ecce Dominus firmans firmans tonitruum et creans Spiritum* (Amos, iv, 13). Prorsus nunquam mihi videbitur creatura suo creatori æquari, aut una cum eodem posse potestate potiri.

Athanasius dixit: Si judicis clementia permissum tribuit et largitur, ex divinis auctoritatibus etiam Spiritum sanctum non **114** creaturam esse, sed Deum et creatorem cum Patre et Filio, breviter demonstrabo.

Probus judex dixit: Ut tua professio continet, approba breviter quod ratio exigit documentum. Non ex argumento sermonis, sed ex divinarum Scripturarum testimoniis, Spiritum sanctum Patri vel Filio cœqualem esse, aut, sicut ipse lassus es, eum Deum vel creatorem communis operis esse ostende. Ut cum hæc veridicis testimoniis approbaveris, Arius a sua intentione, veræ fidei professione convictus abscedat.

XIII. *Athanasius dixit*: Priusquam Spiritum sanctum Deum esse perdoceam, eundem creatorem esse cunctorum verbis legalibus approbabo. Scriptum est enim: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritus oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxiii, 6). Et in Salo-

mone : *Et ipse, inquit, creavit eam per Spiritum suum* (Eccli. 1, 9). Et in psalmo : *Emitte Spiritum tuum, et crebuntur, et innovabis faciem terræ* (Psal. ciii, 30). Et in libro Job : *Spiritus divinus, inquit, qui fecit me* (Job, xxxiii, 4). Et Judith : *Tibi, inquit, servit omnis creatura tua, quoniam dixisti, et facta sunt, misisti Spiritum tuum, et ædificavit* (Judith, xvi, 17). Tantæ enim potestatis, vel creationis Spiritus sanctus ostenditur, ut ipso cooperante corpus Domini Jesu Christi, quod nobis in sacramento fidei datum est, in utero Virginis formaretur, evangelista dicente : *Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam : quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est* (Matth. 1, 20). Et item : *Præquam, inquit, convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto* (Ibid., 18) : non quod Salvatoris nostri Pater dicendus sit Spiritus sanctus, ut duo credantur Patres; sed quod cum Patre et Filio idem Spiritus sanctus cooperarius, et unius potestatis cum iisdem socius invenitur, Domino affirmante : *Ite, inquit discipulis, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19). Ergo si minister est (ut tua sacrilega continet professio), quomodo absque eo in Sacramento fidei nihil confertur credentibus? Nam sicut Dominus apostolos ad prædicandum destinavit, pari etiam modo Spiritus sanctus facere declaratur. Ita enim in Actibus apostolorum reperimus scriptum : *Petro autem cogitante de visione, dixit ei Spiritus sanctus : Ecce 115 viri tres quærunt te : exurgens vade cum eis, nihil dubitans, quia ego misi eos ad te* (Act. x, 19, 20). Et iterum : *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus quo assumpsi eos* (Act. xiii, 2). Et iterum : *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus constituit episcopos* (Act. xx, 28). Si apostolos mittit, et episcopos constituit, et universa cum Patre et Filio, ut superius ostensum est, procreavit, in quo minoris vel ministri personam, ut ipse fateri non metuis, tanta majestas habebit?

XIV. Sed et Deum eum esse, sicut promississe me memini, his testimoniis approbabo, David propheta dicente : *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus* (Psal. lxxxiv, 9). Nulli itaque dubium est quod omnes prophetae non nisi per Spiritum sanctum annuntiant vel loquantur; sicut in Evangelio scriptum est : *Cum venerit, inquit, Spiritus ille sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ipse vos docebit, et futura annuntiabit vobis* (Joan. xiv, 26; Joan. xvi, 13). Et item per prophetam Dominus dicit : *Noluerunt audire sermones meos, quos mandavi in Spiritu meo per eos prophetarum priorum, dicit Dominus* (Zachar. vii, 12). Sed ne per florifera prata divinæ legis, testimonia percurrentes, longius a nostra propositione vagemur, ad id quod promissimus revertamur. Ad Hebræos quoque Paulus gentium prædicator scribens, ait : *Testificatur autem nobis Spiritus sanctus, et hoc est testamentum quod dispono ad eos post dies illos, dicit Dominus* (Hebr. viii, 10). In Actibus apostolorum, ad Ananiam dixisse Petrum meminimus : *Utquid Satanas implevit cor tuum, mentiri te Spiritui*

sancto (Act. v, 3)? Et ostendens eundem Deum esse, in subsequentibus dicit : *Non es mentitus hominibus, sed Deo* (Ibid., 4); et Paulus ad Corinthios : *Divisiones autem donationum sunt, idem vero Spiritus. Et divisiones ministeriorum sunt, idem ipse Dominus. Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus* (I Cor. xii, 4, 5, 6). Ecce Spiritus sanctus, prædicante Apostolo, idem Deus, idem Dominus declaratur. In Evangelio, sicut jam dictum est, ipse Dominus dicit : *Spiritus est Deus* (Joan. iv, 24). Item ad Corinthios Paulus scribens ait : *Dominus autem Spiritus est* (II Cor. iii, 17). Et ad Ephesios : *Notite, inquit, contristare Spiritum sanctum Dei in quo signati estis* (Ephes. iv, 30). Item ad Corinthios, *Nescitis, inquit, quia corpora vestra 116 templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo?* Et ostendens eum Deum esse, adjungit et dicit : *Glorificate, et portate Deum in corpore vestro* (I Cor. vi, 19, 20). Nam ut Deus et Dominus esse manifestissime Spiritus sanctus demonstratur, ad Mariam angelus dicit : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : propterea et quæ nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (Luc. 1, 35).

XV. Ecce quantis divinatorum testimoniorum documentis Spiritum sanctum Deum, et unius potestatis vel societatis cum Patre et Filio esse docuimus. Quid adhuc perfidis remaneat responsionis ignoro. Paulus utique apostolus Spiritum sanctum cum Patre et Filio unam societatem habere apertissime demonstravit, dicens, *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei, et societas Spiritus sancti cum omnibus vobis* (II Cor. xiii, 15).

Probus judex dicit : Si post innumerabilia testimonia cœlesti magisterio promulgata remansisse aliquid Ario videtur, proponere non gravetur. Quanquam (ut reor) nihil illi responsionis remanserit, qua videlicet possit Athanasium de unius substantiæ; id est hominii ratione depellere. Sed ne postmodum de aliqua oppressione causetur, a nobis nullus ei ad respondendum locus admittitur.

Arius dicit : Nulli dubium est quod magicis artibus Athanasius non desinat judicis pervertere sensus, ueræ fidei tramitem erga eos qui eam religiose accedantur et colunt, tenere non possit. Et idcirco quod in examine tui culminis explicare non valeo, principis iudicio reservabo; ubi veritatis indago præpollat, et magicas artes ob veræ fidei observantiam prævalere non posse credendum est.

Athanasius dicit : Qui suis assertionibus adesse non possunt, quibuslibet fallacibus argumentis vel cavillationibus excusationem sibi invenire non desinunt, sicut nunc facere Arium plenius vestra perspicit magnitudo. Mihi vero ad omnia quæ ab eo in vestri culminis præsentia proposita sunt, veram fidem vindicanti respondisse sufficiat.

XVI. *Probus judex dicit* : Imperitorum, et minus de sua scientia vel doctrina præsumentium est, pravitate potius 117 studium dare quam veritati patientiam commodare : cum id assertoribus fides conveniat, veritatem potius sequi quam erroris vel

falsitatis compede præpediri. Horum igitur mos est, qui cum suæ perfidiæ causam ad finem usque venire conspexerint, metuentes ne cunctis hominibus eorum perfidia innotescat, ad potioris se conferre præsentiam; ignorantes quoniam et illic veritati victoria tribuitur, ubi potentiæ liberalis sententia promulgatur. Frustra igitur Arius videtur de nostro iudicio ad principis appellare personam, cum in conflictu certaminis nihil adversum se senserit pravitatis, quem constat Athanasium ab homousii defensione (quod

est unius substantiæ) divellere penitus non potuisse. Sed (ut ejus superflua decrevit intentio) cum ne faciat nullo modo refrenabo, ne victi personam non sustinens, de adempto sibi temporis spatio gloriatur. Meæ vero solertiæ erit universa quæ ab utrisque in nostra cognitione prolata sunt gloriosi principis sensibus intimare; ut falsidicis ambagibus procul amotis, ad victoriæ palmam Athanasius puræ fidei assertor valeat pervenire.

VIGILII TAPSENSIS CONTRA ARIANOS, ETC., DIALOGUS.

ATHANASIO, ARIO, SABELLIO, PHOTINO, ET PROBO JUDICE INTERLOCUTORIBUS.

PRÆFATIO INCERTI AUCTORIS.

118 Cum in manus strenui lectoris, beati-sime B papa Materne, liber iste a catholico sacerdote et probatissimæ vitæ beato Athanasio, contra hæreticos Sabellium, Photinum et Arium, disputatus pervenerit, illico respondebit: Et quomodo fieri potest ut cum sancto Athanasio successore beati Alexandri episcopi habuerit Arius confictum, cum constet eum, sicut in ecclesiastica Historia legitur, turpissima morte, id est, exemplo Judæe traditoris Domini nostri Jesu Christi, fuisse fustum: ut quod fetida mente conceperat, fetido terminaret sine. Sed si illud recolat,

quod in Chronicis suis beatæ memoriæ Sulpicius Severus posuit dicens: *Duo Arii, tanquam duo serpentes, ex uno ore sibilabant*: duos Arios fuisse evidenter reperiet. Unde intelligitur, aut cum Ario superstite, non cum illo qui fustus est, aut cum aliquo Ariomanita sanctum Athanasium habuisse confictum. Quapropter oportet ut hæc, opus ut credimus a Deo impletum, a catholicis sæpius relegantur, ut cognoscant qualiter hæreticorum possint vitare venena, et fidem suam absque ulla hæsitatione (Deo auxiliante) valeant custodire.

PRÆFATIO VIGILII.

119 Dum mecum de fidei veritate diu multumque tractarem, atque Scripturæ consideratione requirerem quonam modo multiplices et numerosas hæreticorum quæstiones, responsionis brevitate refellerem, et eorum sacrilega dicta variis et longis diffusa tractatibus compendioso disputationis luctamine superarem, ne prolixioribus prolixiora referens interminabilem et nimis laboriosam legentibus materiam reliquissem, utile hoc et valde commodum apparuit, ut unuscujusque hæretici personam cum sui dogmatis professionibus, quasi præsentibus cum præsentibus

C agerent introducerem. Et ne singulorum prosecutiones in dubium nullo examinante venirent, arbitrum quemdam nomine Probum, auctoritate judiciaria functum interesse feci, quo de singulis quibusque probabiliter discernenté, impiæ pravitatis cassaretur intentio. Sabellium ergo, Photinum, Arium, atque ad nostras partes Athanasium introduxi, ut veritas, summo confligentium certamine eliquata, ad omnium motitiam perveniret, et diversitate personarum vel responsionum ac interlocutionum hujus operis variata digestio fastidium legentibus amputaret.

DIALOGI LIBER PRIMUS.

1. *Probus judex dixit*: Perspicuus in idolorum cultura nullam veri numinis consistere majestatem, Christianis memetipsum dogmatibus subicere volo, quibus astruitur unus et verus esse Deus, qui universa quæ videntur et quæ non videntur, virtute verbi sui creavit. Et quoniam cum plures Christiani nominis titulo censeantur, a veritate ejus fidei procul aberrare dicuntur, diversa scilicet sentiendo et varia dogmatum instituta sectando, scire nunc magnopere desidero quæ sit recti dogmatis fides, cui remotis omnibus dubietatis **120** ambagibus tenaciter inhæ-

D rere queam, ne erroris cæcitate exui cupiens, majoribus tenebrarum erroribus implicer, si passim et sine ullo exanimis discrimine, alicujus sectæ quæ prima occurrerit imitator existam, quæ utrum prava sit nec ne, vel veritate suffulta, ignoro. Et ideo si placet, imo quia placere debet, unusquisque vestrum in conspectu nostro fidei suæ sententiam pandat, ut examinatione habita, quæ firmior cunctis et verior reperta fuerit, huic omnes jure cedamus, et hanc indubitanter spreto falsitatis errore sequamur.

Omnes dixerunt: Quomodo tibi tanti mysterii se-